

Aristoteles
Metafizika

*IX. knjiga (Θ): Bit kot možnost in dejanskost**

1.-5. Poglavje: Možnost

1. poglavje: Zmožnost¹ glede na gibanje

1045b 27 Potemtakem smo torej razložili prvenstveno bivajoče in to pomeni tisto bivajoče, na katerega se nanašajo vsa druga naznanila (κατηγορίαι) bivajočega, to je bitnost² (z ozirom na izpovedbo bitnosti se namreč, /30/ druga naznanila izrekajo kot bivajoče stvari, tako kolikšnost kakor tudi kakšnost in druge na ta način nagovorjene stvari; vse bodo namreč vsebovale izpovedbo bitnosti, prav kakor smo rekli v prvih razpravah³); ker pa se bivajoče izreka z ene strani kot bivajoče, ki je kaj (τὸ τί)⁴, ali nekakšnost ali kolikšnost, z druge strani pa kot bivajoče po zmožnosti in dejanskosti ter po dejavnosti, naj natančneje opredelimo tudi možnost in dejanskost, in sicer najprej zmožnost, kakor se izreka na najbolj odločilen način, dasi ni ravno najbolj uporabna za to, /**[1046a]** kar hočemo sedaj: možnost⁵ in dejanskost (ἡ δύνναμις καὶ ἐνέργεια) namreč obsegata več ka-

* Zahvaljujem se uredniškemu odboru *Filozofskega vestnika*, zlasti g. dr. Vojislavu Likarju, da se je odločil za predčasno objavo slovenskega prevoda ene izmed 14 knjig Aristotelove *Metafizike*, ki bo v celoti izšla v okviru založniškega programa ZRC SAZU – Založbe ZRC v zbirki »Philosophica – Series Classica«. Bralcu oz. bralki najprej želim dosti veselosti pri branju in filozofskem spoznavanju, sam pa bom vesel, če bo govorico slovenskega prevoda grške metafizike presojal počasi in prizanesljivo. – *Prevajalec.*

¹ Dynamis ima pri Aristotelu dva pomena:

1. potentia, Vermögen, zmožnost; potentia v tem pomenu je nesus ali vis;
2. possibilitas, Möglichkeit, možnost; prim o tem tudi V. 12.

To je razlika med možnostjo kot postajanjem ter možnostjo kot bitnim določilom. Pojem možnosti pri Aristotelu izvira in platonistične metafizike, ko Platon skuša rešiti težave Parmenidovega nauka o absolutni enotnosti biti. Razlika možnost – dejanskost označuje ontološko delitve biti same.

² Prim. knjigi VII in VIII.

³ Prim. knjigi IV, c. 2 in VII, c. 1.

⁴ Različica: »nekaj, bitje«, angleški prevod ima »substantco«, italijanski pa »esenco«. Gre za tisto, po čemer vprašujemo z vprašalnim zaimkom »kaj?«

⁵ 1046a 1: δύνναμις je mogoče prevajati še z naslednjimi izrazi: moč, sila; zmožnost, sposobnost, nadarjenost; možnost.

kor stvari, ki se izrekajo zgolj po gibanju (κατὰ τὴν κίνησιν).⁶ Toda potem ko bomo upovedali možnost v tem smislu, bomo v nadaljnjih natančnejših opredelitvah dejanskosti razodeli tudi druge vrste zmožnosti.⁷ Da se torej zmožnost in biti zmožen (moči) izrekata na mnogo načinov, smo mi sami opredelili v drugih razpravah⁸, toda izmed njih lahko ostanejo ob strani tiste možnosti, ki se izrekajo enakoimensko (nekatero se namreč izrekajo po nekakšni podobnosti⁹, prav kakor v geometriji¹⁰ govorimo, da so stvari tako možne kakor tudi nemožne, ker na nek način bivajo ali ne bivajo), toda tiste možnosti, ki se nanašajo na eno in isto obliko, so vse /10/ določena počela ter se imenujejo možnosti glede na eno prvotno zmožnost, ki je počelo spreminjanja (ἀρχὴ μεταβολῆς), ki se nahaja v drugi stvari, ali pa v stvari sami, kolikor je druga.

1046a 11 Ena je namreč zmožnost utrpevanja, ki je v utrpevajočem samem počelo utrpevajočega spreminjanja od drugega ali od stvari same, kolikor je druga, druga zmožnost je stanje nesprenemljivosti na slabše ter propadanja zaradi drugega ali od stvari same, kolikor je druga, ob dejavnosti spreminjevalnega počela (ἀρχὴ μεταβλητικῆ). V vseh teh opredelitvah je namreč pričujoča izpovedba prvotne zmožnosti. Nadalje pa se te zmožnosti spet izrekajo ali kot zmožnosti zgolj delovati ali utrpevati ali lepo delovati ali utrpevati, tako da so tudi v izpovedbah teh zmožnosti nekako so-pričujoče izpovedbe prvotnejših zmožnosti.

1046a 19 Torej je izkazano, da je zmož-/20/ nost delovati in utrpevati (ποιεῖν καὶ πάσχειν) v določenem smislu ena (μία) (nekaj je namreč zmožno tako s tem, ker ima ono samo zmožnost utrpevanja, kakor tudi, ker drugo zmore utrpevati od njega), v drugem smislu pa je razlikovana (ἄλλη)¹¹. Ena se namreč nahaja v utrpevajočem (utrpevajoča stvar namreč utrpeva zaradi tega, ker ima določeno počelo in ker je tudi snov določeno počelo, in sicer različne stvari od različnih stvari: to, kar je mastno, je namreč gorljivo, to, kar na določen način popusti, je lomljivo, podobno pa je tudi pri drugih stvareh), medtem ko je druga zmožnost prisotna v delujočem, na primer toplota in stavbna umetnost: prva je namreč v ogrevajočem telesu, druga pa je v tistem, ki je sposoben graditi hišo; zato pa, kolikor je v stvari sami eno in drugo po naravi zraslo skupaj, stvar sama ničesar ne utrpeva od same sebe: je namreč eno in ne dve različni stvari.

⁶ Ti pomeni bodo razloženi v poglavjih 1-5.

⁷ Ti pomeni bodo razloženi v poglavjih 6-9.

⁸ Prim. Δ. c. 12.

⁹ Prim. kata metaphoran, 1019b33.

¹⁰ Prim. Δ. 1019b33.

¹¹ Različica: »sta različni«.

1046a29 Tako nezmožnost (ἄδυναμία) kakor tudi nezmožno je manjkanje, /30/ ki je nasprotno takšni vrsti zmožnosti, tako da za isto stvar in glede na isto stvar za vsako zmožnost obstaja tudi nezmožnost. Manjkanje (στέρησις) pa se izreka na mnogo načinov: v stanju manjkanja je to, kar nečesa nima, in to, kar manjkajočega nima, četudi bi ga po naravi moralo imeti, in sicer ali docela ne ali kadar bi ga po naravi moralo imeti, in na določen način ne, na primer sploh ne ali, ako manjkajočega na kakršenkoli že način nima. Za nekatere stvari pa, če zaradi utrpelega nasilja nimajo, kar bi po naravi morale imeti, pravimo, da so bile oropane (ἔστερηθησθαι)¹².

2. poglavje: Razumske in nerazumne zmožnosti¹³

1046a 36 Ker pa so zdaj sicer nekatera počela takšne vrste prisotna v stvareh, ki nimajo duše, druga pa v bitjih, ki imajo dušo in v duši, in sicer v tistem delu /**[1046b]** duše, ki ima v sebi razum, je očitno, da bodo tudi izmed zmožnosti nekatere nerazumne (ἄλογοι), druge pa povezane z razumom (μετὰ λόγου)¹⁴; zaradi tega so vse umetnosti ter vse proizvodjalne znanosti zmožnosti¹⁵, saj so spreminjevalna počela v drugem ali v stvari sami, kolikor je druga.

1046b4 Toda vse zmožnosti, ki so povezane z razumom, so ene in iste za nasprotno učinke (τῶν ἐναντίων αἱ αὐταί), medtem ko pa se izmed nerazumnih zmožnosti posamezna nanaša na eno stvar (μία ἐνός), na primer toplota je zgolj zmožnost na gretje, zdravilska umetnost pa se nanaša na bolezen in zdravje. Vzrok pa je v tem, da je znanost neka izpovedba (λόγος), ista izpovedba pa razkriva stvar samo (πράγμα) in njeno manjkanje (στέρησις), samo da ne na isti način, in znanost¹⁶ se na nek način nanaša na obe nasprotji, na določen način pa bolj /10/ na to, kar je prisotno¹⁷, tako da po nujnosti tudi takšne znanosti sicer obravnavajo nasprotja, toda o enem izmed nasprotij so same po sebi, o drugem delu nasprotja pa niso same po sebi: tudi razum se nanaša na eno od nasprotij sam po sebi, na drugo pa po določenem obratu le po naključju: izpovedba namreč nas-

¹² Besedna igra s steresis, ki v slovenščini ni ponovljiva.

¹³ Bonitz: potentiae rationales, p. irrationales.

¹⁴ O duševnih zmožnostih je govor v EN. VI. 1139a11 in Top. 134a34.

¹⁵ Različica: »moči« – boljše po pomenu, samo da se opušča sinonimika dynamis=zmožnost.

¹⁶ Različica: logos.

¹⁷ To je obstoječe ali »pozitivnost«; v tem je geneza pojma pozitivnih znanosti.

protje prvega razkriva z zanikanjem in odvzemom – prvobitno manjkanje namreč tvori nasprotje¹⁸, a manjkanje je odvzem obstoječega nasprotja.

1046b 15 Ker pa se nasprotja ne nahajajo v eni in isti stvari, znanost pa je zmožnost s tem, da ima razlog, duša pa ima počelo gibanja, zato zdravilna stvar sicer lahko povzroča zgolj zdravje, ogrevalna stvar samo toploto in hladilna stvar samo hlad, medtem ko pa tisti, ki se razume na nekaj, /20/ ustvarja oboje. Izpovedba se namreč sicer nanaša na obe nasprotji, toda ne na enak način, in se nahaja v duši, ki ima v sebi počelo gibanja: tako da bo duša, izhajajoč od istega počela, spravila v gibanje obe nasprotji, s tem da ju je spojila z eno in isto stvarjo¹⁹; zaradi tega bitja, ki so zmožna na osnovi razuma (κατὰ λόγον δυνατὰ), izvršujejo stvari, ki so nasprotne tistim, ki jih izvršujejo stvari, ki so zmožnostne brez razuma (ἄνευ λόγου): nasprotja namreč zaobsežejo z enim počelom, s pojmom. Izkazano pa je tudi, da zmožnost delati ali utrpeti to, kar je dobro (τὸ εὖ), vključuje zmožnost zgolj delovati ali utrpovati, ta zmožnost pa one ne vključuje vedno; nujno je namreč, da tisti, ki dela dobro, tudi dela, a tisto, kar zgolj deluje, ne deluje nujno tudi dobro.

3. poglavje: Zagovor razlikovanja med možnostjo in dejanskostjo ter ovržba megarikov

1046b 29 So pa nekateri misleci, ki trdijo, kakor na primer megariki²⁰, da je nekaj /30/ zmožno za nekaj zgolj tedaj, kadar je res v dejavnosti (ὅταν ἐνεργῇ μόνον δύνασθαι), kadar pa ni v dejavnosti, tedaj ne zna delovati, kakor na primer tisti, ki ravno ne gradi hiše, ni zmožen graditi hišo, marveč je to zmožen samo tisti, ki jo gradi, kadar jo gradi; enako pa velja tudi za primere drugih zmožnosti. Nesmisle, ki izhajajo iz teh nazorov, ni težko

¹⁸ Pravo nasprotje je popolno manjkanje; prim. I. 1055a34.

¹⁹ Različica: »v en in isti pojem«: gre za dogajanje kot »protislovnost« – tu je možnost sofisticnega in Heglovega razumevanja gibanja kot »dialektike« v popularnem pomenu.

²⁰ Izmed megarskih filozofov je nekoliko poznan Diodoros (u. 307), ki je podobno kakor eleat Zenon z indirektnim dokazovanjem oporekal obstoj gibanja in postajanja. To dokazovanje je izvajal preko zanikanja možnosti. Diodoros je skupaj za Aristotelom napadal mislece, ki so možno razumeli tako široko, da je nemogoče izginilo. O megarikih je ponovno zbral vsa pričevanja K. Döring, *Die Megariker, Kommentierte Sammlung der Testimonien*, Amsterdam 1972. Ker je zgodovina nazorov megarske šole pomanjkljivo poznana, ni mogoče z gotovostjo ugotoviti, koliko je Aristoteles svoj nazor razvil skozi kritiko megarških nazorov, niti ni mogoče reči, da bi bila polemika Diodoros Aristoteles nemogoča.

uzreti. Jasno je namreč, da tudi ne bo obstajal graditelj, če ravno ne gradi hiše (bit graditelja je namreč biti zmožen graditi hišo); na enak način pa to velja tudi o drugih umetnostih. Če je torej nemogoče imeti (ἔχειν)²¹ takšne znanosti, ne da bi se jih kdaj prej učili in prisvojili, in jih ne imeti, ne da bi jih /**[1047a]** kdaj izgubili (ali s pozabljenjem ali zaradi kakšne bolezni ali s časom: torej kajpak ne s tem, da bi propadla sama stvar umetnosti, saj je večna²²), tedaj nekdo, brž ko bo prenehal graditi, ne bo več imel stavbne umetnosti, dasi pa bo nato spet takoj znova povzel gradnjo hiše – toda kako si je spet pridobil umetnost? In enako je tedaj stanje tudi pri neživih stvareh: niti hladno niti toplo niti sladko niti sploh nič čutnozaznavnega namreč ne bo obstajalo, če ne bo zaznavajočih bitij. Tako se bo megarikom pripetilo, da bodo razlagali Protagorov nauk²³.

1047a 7 Vendar pa nobeno bitje še celo čutnega zaznavanja ne bo moglo imeti, ako ravno ne zaznava in če ni ravno v dejavnosti. Če je torej slep tisti, ki nima vida, dasi mu po naravi pripada, in ga nima tedaj, ko je naravno, da ga ima, in še naprej obstaja, bodo eni in isti ljudje večkrat na dan /10/ slepi in tudi gluhi. Nadalje pa če je nezmožno za nekaj tisto, čemur je odvzeta neka zmožnost, tedaj bo tisto, kar še ni nastalo, nezmožno, da bi nastalo; kdor pa govori, da je ali da bo tisto, kar je nezmožno, da bi nastalo, bo v zmoti (saj je nezmožnost označevala prav to), tako da ti nauki ukinjajo tako gibanje kakor postajanje. Vedno bo namreč tako stoječe stalo kot tudi sedeče ostalo v sedenju: saj ne bo vstajalo, če pa ravno sedi; nemogoče je, da bi vstalo to, kar ravno ni zmožno, da bi vstalo.

1047a 17 Če torej ni dopustno govoriti teh stvari, je s tem izkazano, da sta zmožnost in dejanskost različni med seboj (njihovi nauki pa delajo zmožnost in /20/ dejanskost za eno in isto, tako da zato skušajo ukiniti neko stvar, ki ni majhna), tedaj je sprejemljivo, da je nekaj sicer zmožno, vendar ne biva, in da je za nekaj možno, da ne biva, toda biva; na podoben način pa je tudi pri drugih naznanilih možno, da npr. to, kar je zmožno hoditi, ne hodi²⁴, in da tisti, ki je zmožen, da ne hodi, hodi. Je pa zmožna tista stvar, za katero ne bo nič nemogočega, če ji je dana²⁵ dejanskost tistega, za

²¹ Zelo pomembno, a komaj opazno določilo »imeti«: δύναμιν ἔχειν – imeti zmožnost, pomeni ravno način biti možnosti; o tem M. Heidegger, *Aristoteles, Metaphysik* Θ 1-3, GA 33, 1990, str. 176sl. Razlika med Aristotelom in megariki je v tem, da je za megarike dynamis resnična le v izvedbi, Aristoteles pa vidi razliko med imetjem zmožnosti in njenim izvajanjem.

²² Različica: »saj je večno prisotna«; slovnično težek stavek.

²³ Prim. Γ. 4-5.

²⁴ Različica: »da je tisti, ki ne hodi, zmožen hoditi« – neverjetne besede: dynaton badi-zein on.

²⁵ Različica: »če nastopi«.

kar se pravi, da ima zmožnost.²⁶ Pravim pa na primer, če je nekdo zmožen za sedenje in če je mogoče, da sedi²⁷, za tega, kadar nastopi sedenje, ne bo to nič nemogočega; in prav tako tudi, če nekaj more biti vzgibano ali gibati ter stati ali postaviti ali biti ali postajati ali ne biti ali ne postajati. /30/ Toda ime dejanskosti (ἐνέργεια), za katerega smo se sporazumeli, da ga uporabljamo²⁸ glede na dovršenost (ἐντελέχεια), je predvsem od gibanj prešlo na druge stvari: dozdeva se namreč, da je dejanskost predvsem gibanje, zato pa tudi nebivajočim stvarjem ne dosojajo stanja gibanja, pač pa jim priznavajo nekatera druga naznanila: pravimo na primer, da so nebivajoče stvari mislive in zaželene, ne pa da so v gibanju, in sicer zato, ker dasi niso v dejanskosti bivajoče stvari, /**[1047b]** bi obstajale v dejanskosti, če bi bile v gibanju. Izmed nebivajočih stvari so namreč nekatere v možnosti, toda ne bivajo, ker ne bivajo v dejanskosti.

4. poglavje: Možno, nemožno, napačno

1047b 3 Če pa je, kakor je bilo rečeno, nekaj zmožno (δυνατόν), kolikor mu sledi (dejanskost)†²⁹, se izkaže, da ni sprejemljivo, da bi bilo resnično, če rečemo, da je to sicer možno, vendar ga ne bo, kajti na ta način bi se nam to, kaj so nemožne stvari, popolnoma izmaknilo; pravim pa na pri-

²⁶ Prim. opombo G. Realeja, o.c. str. 439sl. Grški tekst te definicije možnosti se glasi: ἔστι δὲ δυνατόν τοῦτο ὃ ἐάν ὑπάρξῃ ἐνέργεια οὐ λέγεται ἔχειν τὴν δύναμιν, οὐθὲν ἔσται ἀδύνατον, 1047b 24-26. Zdi se, da ta definicija poteka v krogu, ker možno določa z nemožnim. To nemožno je Waitz razumel kot logično nemožnost, Brentano pa kot nekaj protislovnega. Opredelitev možnosti se res giblje v krogu, toda ta tautologija v definiciji je neizogibna. Možnost in dejanskost sta pojma, ki jih ni mogoče zvesti na druge bolj izvirne in enostavne, ker sta sama izvorna. Zato jih neposredno uzremo ter se ob njih opredeliti ne moremo izogniti definiciji *idem per idem*.

²⁷ Gre za razliko med dynatón in endechómenon, ki jo je pomanjkljivo opredeliti kot razliko med naravno in logično možnostjo, kakor je poskusil Waitz. To endechomenon je možnost, katere obstoj ne vključuje nič nemožnega ali protislovnega – prim. APr. 32a18. Možnost kot dynatón bolj poudari možnost, ki je vkoreninjena v resnični dýnamis.

²⁸ 1047a31: syntithemene; prevod po Bertiju (1996); različica: »ki se tesno veže z dovršenostjo...«; prim. 1050a22: synteinein. Dejanskost kot entelecheia bolj poudari popolnost, dasi energieia ni le gibanje, temveč actio, ki možnost vodi v dejanskost in ji daje »plena essentia«, polno bistvo. Beseda entelecheia izhaja od en + telos + echon = »imeti dovršenost v sebi«; entelés = plenus, perfectus; entelecheia je perfectio rei (Bonitz).

²⁹ Obelisk pri Jaegru; Ross ἦ: »Če pa je to, kakor smo razložili, možno ali posledica možnega, ...«

mer, če bi nekdo trdil, da je prekotnico³⁰ mogoče izmeriti, vendar pa ne bo izmerjena – ta ne upošteva, kaj je biti nemogoče –, češ da nič ne ovira, da nekaj, kar je možno, biva ali nastane, vendar pa ne biva niti ne bo bivalo; toda iz /10/ gornjih postavk nujno izhaja to, da tudi če bi predpostavili, da biva ali da je nastalo nekaj, kar ne biva, je pa možno, pri tem ne bi bilo nič nemogočega (ἀδύνατον) – ravno to pa bi se zgodilo, kajti nemogoče je dejansko izmeriti prekotnico. Tedaj zmota (τὸ ψεῦδος) in nemožnost nista eno in isto: to, da ti sedaj stojiš, je sicer neresnično, ni pa nemogoče.

1047a 14 Istočasno pa je tudi jasno, da če biva A, je nujno, da biva B, tedaj, če je možno, da biva A, je nujno, da je možen tudi B; če namreč ne bi bilo nujno, da je B možen, tedaj nič ne ovira, da bi bilo možno, da B ne biva. Naj bo tedaj A možen. Potemtakem če je možno, da A biva, tedaj, če bi privzeli, da biva A, ne bi nastopila nobena nemožnost; toda tedaj /20/ bi bilo nujno, da biva tudi B. Toda predpostavljeno je bilo, da je B nemožen. Naj bo tedaj B nemožen. Če je tedaj nemogoče [nujno]³¹, da je B, je nujno, da je nemogoče, da je A. Toda A je bil postavljen kot možen, torej mora biti možen tudi B.³² Torej kadar je A možen, bo možen tudi B, če sta res v takšnem razmerju, da če biva A, nujno biva B. Če sta tedaj A in B v takšnem razmerju, in tedaj B na ta način ne bil možen, tedaj niti A in B ne bosta v tistem razmerju, v kakršnem sta bila postavljena; in če je tedaj, ko je A možen, nujno možen tudi B, mora tedaj, če biva A, nujno bivati tudi B. Da je namreč B po nujnosti možen, če je možen A, to pomeni, da ko A je možen ter kadar in kako je možno, da A biva, tedaj in na tak način je nujno, da biva tudi B³³.

*5. poglavje: Prirojene in pridobljene zmožnosti;
načini uresničevanja zmožnosti*

1047b 31 Ker so izmed vseh možnosti (δυνάμεις), ki bivajo, nekatere prirojene³⁴ (συγγενεῖς), na primer čuti, nekatere pridobljene z vajo (ἔθει),

³⁰ Različica: »diagonalo«.

³¹ Izločil Bonitz.

³² 1047b 21-22: negotovo besedilo: »Toda prvo je bilo postavljeno kot mogoče /nemogoče/, torej tudi drugo«.

³³ V tej obsežni logični razpravi Aristoteles skuša pokazati, kako je nujno, da možnost, če je stvarna, prehaja v dejanskost. Možna bit torej vključuje svojo uresničitev, če ne dejstveno, tedaj veljavnostno.

³⁴ Različica: »vrojene«.

na primer zmožnost igranja na flavto, nekatere pa pridobljene z učenjem³⁵ (μαθήσει), na primer zmožnost za umetnosti, je za nekatere nujna predhodna dejavnost³⁶, da bi jih imeli, namreč tiste, ki so pridobljene z vajo in z razumom, za tiste pa, ki niso takšne vrste in za zmožnosti pri utrpevanju, to ni nujno.

1047b35 Ker pa je to, kar je zmožno /**[1048a]**, zmožno za nekaj in v določenem času in na določen način in vsa tista naznanila, ki so nujno pričujoča v njegovi natančnejši opredelitvi, in ker nekatera bitja morejo gibati v skladu z razumom ter so njihove zmožnosti povezane z razumom, medtem ko pa so druga bitja nerazumna, in ker so tudi njihove zmožnosti nerazumne, in ker so prve zmožnosti nujno prisotne v bitju, ki ima dušo, druge pa v obeh, v živem in neživem bivajočem: tedaj je za takšne nerazumne zmožnosti nujno, brž ko se delujoča in utrpevajoča zmožnost približata glede na to, kakor sta zmožni za nekaj, da ena deluje, druga pa utrpeva, za razumne zmožnosti pa to ni nujno: nerazumne zmožnosti so namreč vse takšne, da je ena zmožna proizvesti samo en učinek, medtem ko so razumne zmožne proizvesti nasprotno učinke, tako da bi istočasno proizvedle obe nasprotji: to pa je /10/ nemogoče. Torej je nujno, da je to, kar je zanje odločujoče (τὸ κύριον)³⁷, nekaj drugega, hočem pa reči, da je to želja (ἔρεξις) ali odločitev (προαίρεσις). Kateregakoli od obeh nasprotij namreč razumna zmožnost³⁸ samolastno želi, to bo storila, kadar bo to prisotno tako, kakor ona zmore in pride v stik s tem, kar ima zmožnost utrpevanja: potemtakem vsako bitje, ki je zmožnostno v skladu z razumom, nujno, kadar hrepeni po tem, o čemer ima zmožnost in kakor jo ima, dela prav to; ima pa to zmožnost, če je prisotno to, kar je zmožno utrpevati in je v določenem stanju³⁹; če pa to ni prisotno, ta zmožnost ne bo mogla delovati (da bi še dodatno opredeljevali pogoj, če namreč nobena od zunanjih stvari ne ovira, ni nobene potrebe: nekaj ima namreč zmožnost na ta način, da je to zmožnost delovati, toda ta zmožnost ni taka na vsak način, temveč v določenih okoliščinah, med katere bo všteta tudi izločitev zunanjih /20/ ovir: te ovire so namreč izključene z nekaterimi določili, ki so navzoče v natančni opredelitvi zmožnosti); zato pa niti tedaj, če kdo hoče ali želi istočasno napraviti dve različni ali nasprotni stvari (ἑναντία), tega ne bo storil; saj nima zmožnosti za nasprotja na ta način, niti sploh ne obstaja možnost, da

³⁵ Različica: izobraževanjem.

³⁶ O tem navideznem paradoksu prim. EN. 1105a17sl.

³⁷ V tej zvezi je treba razumeti tudi Sofoklovo moč in oblast, κύρος, *Ojdip na Kolonu*, v.1779.

³⁸ Različica: živo bitje.

³⁹ 1048a 16: izpuščamo besedo ποιεῖν, ki manjka že pri Aleksandru iz Afrodisiade.

bi istočasno delal nasprotno stvari, temveč bo stvari, za katere je zmožnost tu, izvrševal na način svoje zmožnosti.

6. poglavje: Možnost in dejanskost z vidika njenega samolastnega metafizičnega pomena

1048a 25 Potem ko je zmožnost, kakor se izreka z ozirom na gibanje (κατὰ κίνησιν), razložena, naj opredelimo glede dejanskosti, tako kaj dejanskost je, kakor tudi kakšna neki je. V teku našega razčlenjevanja bo namreč hkrati razkrita tudi bit zmožnega (τὸ δυνάτων), ker pravimo, da zmožno ni zgolj to, kar po naravi giblje neko drugo stvar ali je v stanju gibanja od drugega, bodisi enostavno ali po določenem obratu, marveč /30/ je nekaj možno tudi na drugačen način (ἑτέρως)⁴⁰, tako da smo razložili tudi te prejšnje pomena prav zato, da raziščemo ta drugačen pomen.

1048a30 Je pa tedaj dejanskost (ἐνέργεια) prisostvovanje stvari (τὸ ὑπάρχειν τὸ πράγμα), toda ne na tak način, kakor ravno pravimo, da obstaja v možnosti; pravimo pa, da je po možnosti na primer Hermes v kosu lesa in polovica daljice v celi daljici⁴¹, ker bi od nje pač mogla biti odvezta, in pravimo, da je tisti, ki ve⁴², tudi nekdo, ki ni v pozornem razmišljanju, če je zmožen pozorno razmišljati; to drugo pa je v dejanskosti. To, kar hočemo reči, se razjasnjuje z navodom (ἐπαγωγή) na različnih posameznih primerih, saj ni treba iskati določitev (ὅροι) za vsako stvar⁴³, marveč moremo vse skupaj opazovati⁴⁴ tudi po sorazmernosti (τῷ⁴⁵ ἀνάλογον)⁴⁶, da je dejanskost tako, kakor je to, kar gradi /**[1048b]** hišo, do zmožnosti stavbarstva,

⁴⁰ Ene vrste možnosti, ki se izreka glede na gibanje, je fizikalni ali naravni pojem zmožnosti kot sile in moči, drugačen pojem možnosti pa je metafizičen, ki pomeni možnost kot način bivanja.

⁴¹ Za te pogoste primere prim. Sens. 6, 446a22, GA 735a11.

⁴² 1048a 34: ἐπιστήμων – večč, vednosten, prim. *O duši*, 417a23.

⁴³ Aristoteles opredeljuje ἐνέργεια tako, da se sklicuje na δύναμις. Seveda je odveč vztrajati pri istorečju opredelitve, ker gre za uvid v fenomen. Medtem ko mora vsaka znanost na začetku definirati vse pojme (APo. 76a32), pa to ne velja za filozofijo. Zato ne moremo filozofu očitati, češ da ni definiral, kaj je možnost in kaj dejanskost.

⁴⁴ 1048a37: συνορᾶν pomeni intuitivno dojeti; ta izraz je Platon uporabil za spoznanje idej (*Faidros*, 265d); pri Aristotelu pa prim. *Top.* 108a14 (skupaj videti podobne stvari) in *Top.* 108b22 – uzreti, kaj je v vsaki posamezni stvari taistega.

⁴⁵ Besedilo po Jaegru: po Rossu: »marveč je treba skupaj uzreti tudi sorazmernost«.

⁴⁶ Aristoteles stalno razlaga, kaj je analogija: npr. 1016b34, Ph. 191a8, EN 1131a31. Pri njem je prevladujoča analogija sorazmerja.

tako je budni do spečega, in kakor je to, kar je gledajoče, v odnosu do mižččega, ki pa ima vid, in to, kar je odbrano iz snovi, v odnosu do snovi, in to, kar je izgotovljeno, proti neobdelanemu. Naj bo pri tej razliki s prvim delom nasprotja opredeljena dejanskost, to, kar je zmožno, pa z drugim delom nasprotja. Vendar pa se za vse stvari ne izreka na enak način, da bivajo v dejanskosti, temveč samo po sorazmerju: enako, kakor je to v tistem ali se nanaša nasproti tistega, tako je to bitje v tem bitju ali v odnosu do tega bitja; nekatere stvari so namreč dejanskost kakor gibanje nasproti možnosti⁴⁷, druge pa kakor bitnost nasproti določeni snovi.

1048b9 Toda tako neskončno (τὸ ἄπειρον) kakor tudi prazno (τὸ κενόν), in /10/ kar je drugih takšnih stvari, se na drugačen način izrekajo v možnosti in v dejanskosti <kakor>⁴⁸ večina drugih bivajočih stvari, na primer to, kar gleda, in to, kar hodi, in to, kar je videno. Glede teh stvari je namreč včasih mogoče biti preprosto v resnici (ἀληθεύεσθαι) (nekaj je namreč vidno, ker je res videno, nekaj pa, ker je zmožno, da bi ga videli); toda neskončnost ne biva v možnosti na ta način, kot da bo kdaj v dejanskosti obstajala samostojno po sebi, temveč je v možnosti le za spoznanje. To, da namreč delitev ne preneha, razkrije, da ta dejanskost biva le po možnosti, ne pa, da biva samostojno po sebi (χωρίζεσθαι)⁴⁹.

1048b 18 Ker pa izmed dejanj, ki imajo mejo, nobeno ni smoter, temveč se nanašajo na stvari, ki vodijo k cilju (τέλος), na primer hujšati ima za cilj vitkost⁵⁰; /20/ toda deli telesa, kadar nekdo hujša, so v gibanju na tak način, da niso prisotne stvari, zaradi katerih to gibanje poteka, tedaj ti dogodki niso dejanje (πραξις) ali vsaj ne popolno dejanje (saj niso dovršenost); toda tisto gibanje, v katerem je pričujoč smoter, je tudi dejanje. Na primer nekdo istočasno gleda in je videl, razmišlja in je razmislil, doumeva in je doumel, toda ni res, da se istočasno uči in se je naučil, niti da se zdravi in je ozdravel; nekdo dobro živi, in je istočasno dobro živel in kdor je v pravi blaginji, ta je istočasno tudi bil v pravi blaginji⁵¹. Če ne bi bilo tako, bi pač moral kdaj s tem prenehati, prav kakor tedaj, kadar nekdo hujša: sedaj

⁴⁷ Včasih Aristoteles šteje gibanje za dejanskost, včasih dejanskost za gibanje (Rh. 1412a9), včasih jih razlikuje; oboje pa je štel za nekaj širšega, za kar on sam nima imena.

⁴⁸ Dodal Ross.

⁴⁹ Aksiomi evropskega razumevanja neskončnosti so postavljeni v III. knjigi Aristotelove *Fizike*. O pojmu χωριστόν prim. V. Kalan, *Dialektika in metafizika pri Aristotelu*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1976, str. 68 in 73.

⁵⁰ Negotovo besedilo; sledimo Christu; po Rossu: hujšati ali hujšanje.

⁵¹ Prevod izgublja natančnost, ker slovenščina ne pozna perfekta: časa, ki označuje sedanje stanje, ki je posledica preteklega dejanja; v angleščini »present perfect«.

pa ni tako, temveč mi živimo in smo živeli. Izmed teh dogajanj je tedaj nekatera <treba>⁵² imenovati gibanja (κινήσεις), druga pa dejanskosti (ἐνέργεια)⁵³. Vsako gibanje je namreč nedovršeno, na primer hujšanje, učenje, hoja, gradnja /30/ hiše: to so tedaj gibanja, saj so ravno nedovršena. Ni namreč mogoče, da nekdo istočasno hodi in je hodil, niti da gradi hišo in je gradil hišo, niti da nastaja in je nastal ali da se giblje in se je gibal, marveč so to in giblje in je gibal različne stvari; je pa eno in isto, da je istočasno nekdo gledal in da gleda, kakor je eno in isto tudi to, da istočasno misli in je mislil.⁵⁴ Takšno dogajanje zato imenujem dejanskost, ono pa gibanje. Kaj je tedaj bit kot dejanskost⁵⁵ ter katere vrste, se nam je iz teh in takšnih razmišljanj moglo razjasniti.

7. poglavje: *Kdaj je nekaj v možnosti in kdaj v dejanskosti*

1048b 37 Kdaj vsaka stvar posebej (ἕκαστον) biva v možnosti (δυνάμει) in kdaj ne, to je treba razmejiti, /**[1049a]** saj to ni v kateremkoli že času. Na primer, ali je zemlja po možnosti človek? Ali ni, temveč prej šele tedaj, kadar je že postala seme⁵⁶? Ali pa morda niti tedaj ne? Zatorej: prav kakor niti prav vsako živo bitje ne more biti ozdravljeno s strani zdravilske umetnosti niti po naključju okoliščin, temveč obstaja nekaj, kar je zmožno za to, in samo to je po možnosti v stanju zdravlja⁵⁷.

1049a 5 Določitev stvari, ki izvirajoč od mišljenja (ἀπὸ διανοίας γινόμενον) postajajo dovršena dejanskost iz bivajočega v možnosti, je v tem, da nastajajo po volji delujočega, če izmed zunanjih okoliščin nobena tega ne preprečuje, tam pa, v primeru zdravčnega se, pa zdravje nastaja, kadar v njem samem ni nobene notranje ovire; na podoben način je po

⁵² Dodal Bonitz.

⁵³ 1048b 18-35: ta pomemben del tega poglavja v nekaterih rokopisih ne nastopa, nista ga prevedla ne Moerbeke niti Bessarion, nista ga komentirala niti Pseudo-Aleksander niti Tomaž Akvinski, toda samolastnost tega nauka je soglasno sprejeta. Gre za razliko med gibanjem in dejanskostjo. O tej razliki prim še Sens. 6, 446b8, SE 178a9sl., Ph. 201b27, de An. 417a16.

⁵⁴ V trditvah Aristoteles razvije idejo tiste časovnosti dogajanja, ki jo je Heidegger v *Biti in času* označil za »apriorni perfekt«; prim. o tem mojo razpravo »Duša (psyché) in tubit, *Phainomena*, VII, št. 23-24 (1998), str. 174.

⁵⁵ Različica: bivajoče v dejanskosti.

⁵⁶ Sperma je za Aristotela spermatozoon ali moški element v rojevanju za razliko od ovuma ali ženskega elementa. Aristoteles pa spet govori, kakor da se moška in ženska prvina združita v snov potomca.

⁵⁷ To hygiainon – tudi »okrevajoče«; pri Herodotu tudi »biti zdrave pameti«.

možnosti tudi hiša; če od sestavin v njej in v snovi nič ne ovira, da hiša /10/ nastane, niti ni ničesar, kar bi morali dodati ali odvzeti ali spremeniti, je to po možnosti hiša; na taisti način je tudi pri drugih stvareh, glede katerih je počelo njihovega postajanja zunaj njih. In tedaj bodo tiste stvari, ki imajo počelo postajanja (ἀρχὴ τῆς γενέσεως) v sebi, kolikor jih nobena izmed zunanjih okoliščin ne ovira, v možnosti skozi same sebe: na primer seme še ni zmožnost (<pritti>⁵⁸ mora namreč v drugo in se preobraziti⁵⁹). Kadar pa je nekaj že zaradi svojega lastnega počela takšno, tedaj je to že v možnosti, medtem ko v prejšnjem stanju potrebuje neko drugačno počelo, prav tako kakor zemlja še ni kip v možnosti (bron bo namreč šele po pretvorbi)⁶⁰.

1049a 18 Videti pa je, da kadar pravimo, da je neka stvar ne določena stvar, temveč takšnostna (ἐκείνινον), na primer omara ni les, temveč lese-na, niti ni les zemlja, /20/ temveč zemeljski, spet pa zemlja, če na ta način izhaja eno iz drugega, ni drugo, temveč takšnostno⁶¹ – tedaj je tisto drugo vedno enostavno v možnosti to, kar pride kasneje.⁶² Na primer: omara ni prstena niti zemlja, temveč lesena: kajti les je po možnosti omara ter je kot tak snov omare, in sicer je les nasploh snov omare nasploh, ta določen les pa snov te določene omare. Če pa biva nekaj prvega, kar se ne izreka več o drugem kot takšnostno, je to prva snov (πρώτη ὕλη); na primer, če je zemlja zrakasta, pa zrak ni ogenj, temveč ognjen, tedaj bo ogenj prva snov, ki ni določeno posamezno bitje.⁶³ Po tem se namreč razlikuje »tisto, o čemer« (τὸ καθ' οὔ) ⁶⁴ in podlaga (τὸ ὑποκείμενον), da sta določeno posamezno bitje (τόδε τι) ali pa to nista; na primer, podlaga stanj⁶⁵ je človek, to je telo in /30/ duša, stanja pa so umetniškost in belina (kadar se je nekdo izobrazil v umetnosti, se mu ne pravi umetnost, temveč umetniško izobražen, človeku pa se ne pravi, da je belost, temveč, da je bel, niti hoja in gibanje, temveč gredoč ali gibajoč se, prav kakor prej takšnosten); – potemtakem je pri stvareh, ki se izrekajo na ta način, tisto zadnje bitnost (οὐσία); toda za stvari, ki se ne izrekajo na ta način, marveč je to, kar je izrečeno, neka

⁵⁸ Prim. HA. 583a22.

⁵⁹ Različica: (mora se namreč v drugem tudi preobraziti).

⁶⁰ Snov in možnost se pogosto nanašata druga na drugo: npr. 1032a21. Snov je nekaj nedoločenega po obliki, možnost pa je stvar, iz katere nekaj nastane ob določenih pogojih.

⁶¹ Ali: »narejena iz drugega«.

⁶² Sestavi iz snovi in oblike se ne poimenujejo s samostalnikom, ki označuje snov, temveč je pridevnik, ki označuje njihovo snov, samo prilastek, kajti stvari dobivajo svoja poimenovanja od oblike.

⁶³ 1049a 27: Christovo branje: »...snov, če pa je neko določeno tole, je bit«.

⁶⁴ 1049a 28: negotovo besedilo; pri Christu τὸ καθόλου »obče«. Gornje branje je predložil O. Apelt, sprejel pa ga je Ross.

⁶⁵ Različica: »osebek lastnosti«.

oblika (εἶδος) in določeno bistvo⁶⁶, je tisto zadnje snov in snovna bitnost. In tedaj je pravilno, če se dogaja, /**[1049b]** da se takšnostno izreka po snovi in stanjih: oboje je namreč neopredeljeno. Razloženo je, kdaj je potemtakem treba reči po možnosti in kdaj ne.

8. poglavje: *Prednost dejanskosti pred možnostjo*

1049b4 Ker pa je bilo že zgoraj opredeljeno, na koliko načinov se izreka »prej«⁶⁷, je očitvidno, da je dejanskost (ἐνέργεια) pred (πρότερον) možnostjo. Menim pa, da je prej ne zgolj pred že opredeljeno zmožnostjo, ki se izreka kot spreminjevalno počelo v drugi stvari ali v stvari sami, kolikor je druga, marveč nasploh pred vsakim gibalnim ali ustalitvenim počelom. Tudi narava (φύσις) je namreč v taistem rodu z zmožnostjo: je namreč gibalno počelo, ampak /10/ ne v drugem, temveč v stvari sami, kolikor je ona sama.

1049b10 Od vsake takšne zmožnosti je tedaj dejanskost prvotnejša tako po pojmu⁶⁸ kakor po bitnosti, medtem ko po času na določen način je prvotnejša, na določen način pa ne. Da je po razmerju (λόγῳ) res prvotnejša, je razjasnjeno (na prvenstven način zmožno je namreč nekaj zato, ker more biti v dejavnosti, tako, na primer, pravim, da je stavbni mojster tisti, ki je zmožen graditi hišo, in obdarjen z vidom tisti, ki zmožen gledati, in vidno to, kar je zmožno biti videno; toda isto razmerje je tudi pri drugih stvarih, tako da morata biti izpovedba in spoznanje dejanskosti pričujoča pred spoznanjem zmožnosti); po času (χρόνῳ) pa je dejanskost prej takole: to, kar je v delovanju, je prej kakor zmožnost, ki je po obliki isto, ni pa prej po številu isto. S tem pa menim to, da je sicer za tega določenega /20/ človeka, ki že biva v dejanskosti, in za to žito in za tega gledajočega po času prvotnejša snov in seme in vidna zmožnost, kar so stvari, ki so po zmožnosti sicer človek in žito in vidijoče, v dejanskosti pa nikakor še ne; toda po času prej od njih so druge v dejanskosti bivajoče stvari, iz katerih so le-te nastale: vedno namreč iz v možnosti bivajočega nastaja v dejanskosti bivajoče zaradi v dejanskosti bivajočega, na primer človek iz človeka, glasbeno izobražen od glasbeno izobraženega človeka, s tem da je vedno neko gibajoče, ki je prvotnejše⁶⁹: gibalo je namreč že v dejanskosti⁷⁰.

⁶⁶ Prim. Δ. 1017b25.

⁶⁷ Prim. Δ, c. 11.

⁶⁸ Različice: izpovedbi, razmerju, računu, odnosu; prim. V. Kalan, op. cit., str. 385.

⁶⁹ Različica: »s tem da je vedno določeno prvo gibalo«.

⁷⁰ O tem, da mora gibalni vzrok že obstajati v dejanskosti, prim. Ph. 202a11 in de An. 431a3.

1049b 27 V razpravah o bitnosti⁷¹ pa je bilo razloženo, da vsaka postajajoča stvar postaja nekaj iz nečesa in zaradi nečesa, nastala stvar pa je po obliki isto. Zato /30/ pa se tudi dozdeva, da je nemogoče, da bi bil nekdo stavbenik, ne da bi kaj zgradil, ali da bi bil kitarist, ne da bi kdaj zaigral na kitaro; kajti tisti, ki se uči igrati na kitaro, se z igranjem na kitaro uči igrati na kitaro⁷², enako pa se učijo tudi drugi. Od tod je nastala modrovalska ovržba⁷³, da bo nekdo, ki nima znanja, ustvaril to, o čemer je znanost, kajti učeči se tega še nima. Toda zaradi tega, ker je od nastajajoče stvari nekaj že moralo nastati in je nasploh od stvari v gibanju nekaj že bilo v gibanju (to se zasniva iz razprav o /**[1050a]** gibanju)⁷⁴, je bržčas nujno, da tudi učeči se že ima nekaj znanosti. Potemtakem pa je ravno na ta način jasno, da je dejanskost tudi na ta način po postajanju in času prvotnejša kakor zmožnost.

1050a 4 Ampak dejanskost je tudi ravno po bitnosti (οὐσίᾳ) prvotnejša, najprej sicer zato, ker so po nastanku (γενέσθαι) kasnejše stvari po obliki (εἶδει) in bitnosti (οὐσίᾳ) prvotnejše (na primer odrasel moški pred otrokom in človek pred semenom: prvi že namreč že ima obliko, drugi pa ne), in ker prav vsaka nastajajoča stvar (γινόμενον) napreduje proti nekem počelu (ἀρχή) in cilju (τέλος) (počelo je namreč tisto, zaradi česar, postajanje pa je zaradi cilja: cilj pa je dejanskost (ἐνέργεια)), a zavoljo nje pridobivamo /10/ zmožnost. Saj živa bitja ne gledajo, da bi imela vid, marveč imajo vid zato, da bi gledala; in na podoben način imajo ljudje stavbno umetnost, da gradijo in zmožnost pozornega razmišljanja, da bi pozorno razmišljali, tako da ne razmišljajo, da bi imeli zmožnost pozornega razmišljanja (θεωρητική), ako ne upoštevamo tistih, ki se učijo razmišljati z vajami: le-ti namreč sploh ne razmišljajo, razen na način vaje, †ali ker sploh ne potrebujejo umskega spregledovanja†⁷⁵. Nadalje snov (ὕλη) obstaja v možnosti zato, ker pač more preiti v obliko (εἶδος)⁷⁶; kadar pa že obstaja v dejanskosti, tedaj je v svoji obliki.

1050a 16 Podobno pa je tudi pri drugih stvareh, tudi pri tistih, katerih smoter je gibanje. Zato pa prav kakor učitelji domnevajo, da so dosegli cilj,

⁷¹ Prim. knjigo VII, c. 7-9.

⁷² Različica: kitharis. Primer igranja na kitaro nastopa tudi v *Nikomahovi etiki*, EN, 1103a34sl.

⁷³ Prim. APo. 71a29 in Platon, *Menon* 80d.

⁷⁴ Prim. *Physica*, VI 6, 236b32. Sicer pa gre tu za časovnost dogajanja, ki jo je Heidegger označil za apriorni perfekt.

⁷⁵ 1050a 14: »ali... spregledovanja«, izpušča Diels.

⁷⁶ Po znameniti prispodobi iz *Fizike*, snov hrepeni po obliki, kakor žensko želi moško; Ph. I. 192a22sl.

ako predstavijo učence pri delu⁷⁷, prav tako dela tudi narava. Če se namreč ne ravnali na tak način, /20/ bi prišli do Pavsonovega⁷⁸ Hermesa: tudi glede znanosti učečega se bi bilo namreč nerazkrito, ali je znotraj ali zunaj, prav kakor tudi pri Hermesovi podobi. Delo (ἔργον) je namreč smoter (τέλος)⁷⁹, dejanskost (ἐνέργεια) pa je delovanje, zaradi tega pa se tudi ime dejanskost izreka po delu⁸⁰, in se zaradi tega razteza proti dovršenosti (ἐντελέχεια).⁸¹

1050a23 Ker je pri nekaterih stvareh končna stvar uporaba zmožnosti (na primer za zmožnost vida gledanje, in poleg gledanja od vida ne nastane nobeno drugo delo), od nekaterih zmožnosti pa nekaj nastaja (na primer od stavbne umetnosti izhaja hiša poleg same gradnje hiše), pa vendar dejanskost tam ni manj smoter, tu pa je bolj smoter kakor zmožnost; gradnja hiše se namreč uresničuje v tem, kar se zgradi, ter nastaja in obstaja istočasno s hišo. /30/ Potemtakem je za tiste stvari, pri katerih je nastajajoča stvar nekaj drugega poleg izvajanja zmožnosti, dejanskost v proizvedeni stvari⁸² (na primer tako gradnja hiše v tem, kar se gradi, kakor tudi tkanje v tem, kar se tke, na podoben način pa je tudi pri drugih stvareh in nasploh se gibanje nahaja v stvari-ki-se-giblje); toda pri tistih dejavnostih, pri katerih ne obstaja neko drugo delo poleg dejanskosti, pri njih je dejanskost pričujoča v njih samih (na primer gledanje v gledajočem in umsko zrenje (θεωρία) ter v pozorno razmišljajočem in /**[1050b]** življenje v duši, zato pa tudi prava blaginja: prava blaginja je namreč življenje z določeno kakovostjo); na ta način je izkazano, da sta bitnost in oblika dejanskost. Na osnovi tega razloga je tedaj razjasnjeno, da je po bitnosti dejanskost pred zmožnostjo, in prav kakor smo rekli⁸³, sega v času vedno druga dejanskost pred drugo, dokler ne pride do dejanskosti prvobitno večno gibajočega⁸⁴.

⁷⁷ 1050a 18: najbrž prva omemba didaktične demonstracije.

⁷⁸ Ps. Alex. (In *Metaph.*, lp. 588, 19sl. Hayduck) pravi, da je Pavson vklesal v marmor Hermesa, tako da se ni vedelo, ali je podoba relief ali pa vdolbljena v marmor. V resnici pa je bil Pavson slikar.

⁷⁹ Besedne povezave: ergon, telos, energeia, entelecheia.

⁸⁰ Različica: »je beseda energeia oblikovana glede na »delo«; 1050a 20: ἔργον je po Realeju tu treba prevesti ne v smislu izdelka, temveč kot delo, delovanje, operatio. »Vsekakor je beseda energeia oblikovana glede na delo«

⁸¹ 1050a 23.; entelecheia je izraz, ki se mu približujta slovenski besedi dovršenst, upopolnjenost; pri Aristotelu je sinonim za dejanskost in (po)polnost.

⁸² Gre za razliko med ravnanjem in proizvajanjem, pratein in poein, ki je v modernem pojmu »prakse« zamegljen; prim. EE 1219a13 in *Metaph.* 1025b25.

⁸³ Prim. 1049b 17-29.

⁸⁴ 1050b 5-6: πρῶτως je kot prislov neprevedljiv ob samostalniku, medtem ko τὸ κινουῦν gibajoče nima zadosti samostalniškega pomena. Različica, ki je že forsirano tolmačenje: »do dejanskosti večnega prvga gibal«.

1050b 6 Vendar pa je dejanskost prvotnejša tudi na bolj odločilen način; večne stvari (τὰ αἰδία) so namreč po bitnosti pred minljivimi stvarmi (τὰ φθαρτά), nič večnega pa ne obstaja po možnosti⁸⁵. Razlog za to pa je naslednji: vsaka zmožnost je istočasno zmožnost za svoje protislovje⁸⁶, saj namreč tisto, kar ni zmožno prisostvovati, pač /10/ ne bo prisostvovalo v ničemer, medtem ko pa vse tisto, kar je zmožno, more tudi ne delovati (ἐνεργεῖν)⁸⁷. Torej to, kar je zmožno biti, more tako biti kakor tudi ne biti: nekaj istega je torej zmožnost tako biti kakor tudi ne biti. Kar pa je zmožno ne biti, more ne biti; kar more ne biti, je minljivo, ali enostavno ali samo tista stvar na njem, o kateri se izreka, da more ne biti, ali glede na svoje mesto ali glede na kolikšnost ali kakšnost, enostavno pa je minljivo glede na bitnost. Torej nobena izmed neminljivih stvari (ἀφθαρτων) nasploh ne obstaja v možnosti nasploh (δυνάμει ἀπλῶς) (nič pa ne ovira, da ne bi bilo v možnosti glede na nekaj, na primer z ozirom na kakšnost ali neko mesto): vse večne stvari so torej v dejanskosti; prav tako pa tudi nobena izmed po nujnosti bivajočih stvari (τὰ ἐξ ἀνάγκης ὄντα) ni v možnosti (saj so tudi nujne stvari prvobitnosti (τὰ πρῶτα)⁸⁸; če namreč prvobitnosti ne bi bilo, ne bi bilo ničesar) /20/; tedaj pa tudi večno gibanje (κίνησις αἰδίου) ni v možnosti, če neko takšno gibanje obstaja; in tudi če obstaja neka stvar, ki je večno v gibanju (κινούμενον αἰδίον), ni po možnosti stvar-v-gibanju, razen po tem, da se giblje od nekod nekam (nič pa ne ovira, da ne bi bila prisotna snov za to), zaradi tega pa so Sonce in zvezde ter celotno nebo vedno v dejavnosti in se ni treba bati, da bi se kdaj ustavili, kakor se bojijo misleci o naravi.⁸⁹ Prav tako se ne utrujajo, ko to počenjajo, saj pri njih gibanje ni obdano z zmožnostjo za protislovje, kakor ta pripada minljivim stvarjem, zaradi česar bi bila neprekinjenost njihovega gibanja trudapolna: vzrok za utrudljivost je bitnost, ki je snov in zmožnost, ne pa bitnost kot dejanskost.

1050b 28 Toda neminljive stvari so predmet posnemanja od stvari, ki se nahajajo v preobračanju, na primer zemlja in ogenj. Tudi zemlja in ogenj sta vedno v delovanju, /30/ sama po sebi imata namreč gibanje tudi sama v sebi⁹⁰. Toda druge zmožnosti se na osnovi stvari, ki so bile že natančneje

⁸⁵ Ali: »nič večnega ne obstaja v možnosti. Prve bitnosti so dejanskosti brez možnosti: Int. 23a23.

⁸⁶ Različica: nasprotje.

⁸⁷ Različica: »biti dejansko«.

⁸⁸ Različica: »prvotnosti«; Tricot: »des êtres premiers«.

⁸⁹ Po Realeju aluzija na Empedokla, gotovo pa tudi na druge neontološke fizike; prim. Cael. 284a24. O Atlasu, ki nosi nebo, prim. Δ 23, 1023a19sl.

⁹⁰ Naravne prvine posnemajo večnost zvezd s tem, da imajo v svoji bitnosti gibanje, s katerim se stalno gibljejo.

opredeljene⁹¹, vse nanašajo na svoje protislovje; to, kar je namreč zmožno nekaj gibati na tak način, je zmožno gibati tudi drugače – ravno takšne so razumske zmožnosti; toda nerazumne zmožnosti bodo o obeh členih protislovja taiste s svojo navzočnostjo ali nenavzočnostjo. Če torej bivajo določene takšne narave⁹² ali bitnosti, kakršne pravijo tisti, ki razmišljajo v besedah⁹³, da so praliki, tedaj bi obstajalo nekaj veliko bolj znanstvenega⁹⁴, kakor pa je znanost sama po sebi, in /**[1051a]** bolj gibajočega se kakor gibanje samo po sebi; znanstveno in gibajoča se stvar sta namreč bolj v dejanskosti, praliki pa so možnosti za te dejavnosti. Da je potemtakem dejanskost prvotnejša od zmožnosti in od vsakega spreminjevalnega počela, je torej razjasnjeno.

*9. poglavje: Dejanskost in možnost v odnosu do dobrega
in zlega ter do biti matematičnih predmetov*

1051a4 Da pa je dejanskost tako boljša (βελτίων) kakor tudi dragocenejša (τιμιωτέρα) tudi od dobre zmožnosti (σπουδαία δύναμις), se zasveti iz naslednjih razlogov. Izmed stvari, ki se izrekajo glede na biti zmožen, je vsaka taista zmožna za nasprotja, na primer: nekdo, za katerega pravimo, da zmore biti zdrav, taisti more biti tudi bolan in sicer istočasno: zmožnost biti zdrav in biti bolan, ter mirovati in gibati se ter graditi hišo in rušiti hišo, /10/ ter možnost za biti-zgrajen in možnost zrušiti-se je ena in ista. Biti-zmožen (τὸ δύνασθαι)⁹⁵ za nasprotja je potemtakem prisotno istočasno, toda nemogoče je, da so sama ta nasprotja istočasno prisotna, nemogoče pa je tudi, da so istočasno prisotne nasprotne dejanskosti (na primer biti zdrav in biti bolan), tako da je nujno, da je eno od obeh nasprotij dobro, medtem ko je biti zmožen na enak način zmožnost za obe nasprotji ali za

⁹¹ Prim. 1050b8sl.

⁹² Različica: samobitnosti.

⁹³ Prim. *Metaphysica* A, 987b 31 in 1084b25. Platoniki se imenujejo *hoi en tois lógois*, ker njihov nauk obravnava pralike na način dialektike. Platoniki so namreč uvajali oblike *dia en toi lógois sképsin*, »skozi proučevanje besed«.

⁹⁴ Različica: vedočega, vednostnega; 1050b36: ἐπιστήμον τι ta primer je izhodišče Aristotelove ontologije duše, prim. de An. 417a22. Aristoteles torej ne jemlje za izhodišče gibanja kot takega, temveč stvar v gibanju, ter ne znanost kot tako, temveč človekovo védenje, njegovo znanje in znanstvenost. Človekov specifikum, znanstvenost, je fenomen življenja, ki ga nato v njegovi presežnosti opisuje dimenzionalnost možnosti in dejanskosti. V življenju samem obstaja bistvene »razlika«, »razloka«, ontološka diferenca, življenjski razpon in lok možnosti in dejanskosti.

⁹⁵ Ali: imeti (z)možnost.

nobeno: torej je dejanskost boljša kakor možnost. Nujno pa je tudi, da sta pri slabih stvareh njihov smoter in njihova dejanskost slabša od zmožnosti: to, kar je zmožno, je taisto za obe nasprotji. Torej se zasvita, da zlo ne obstaja poleg slabih stvari ($\tau\acute{o}\ \kappa\alpha\kappa\acute{o}\nu\ \pi\alpha\rho\acute{\alpha}\ \tau\grave{\alpha}\ \pi\rho\acute{\alpha}\gamma\mu\alpha\tau\alpha$), saj je zlo po svoji naravi poznejše kakor zmožnost. Potemtakem pa v stvareh, ki so od začetka, in /20/ v večnih stvareh ne obstaja nič niti zlega niti napaka niti pokvarjenost (tudi propadanje namreč spada med slabe stvari).

1051a 21 Pa tudi geometrični izreki⁹⁶ se odkrivajo z dejanskostjo ($\acute{\epsilon}\nu\epsilon\rho\text{--}\gamma\epsilon\acute{\iota}\zeta$): odkrivajo jih namreč z delom razčlenjevanja. Če bi bili liki namreč že razčlenjeni, bi bili očitvidni, zdaj pa so izreki v liku navzoči v možnosti. Zakaj je vsota kotov trikotnika enaka dvema pravima kotoma? Ker sta kota okrog ene točke enaka dvema pravima kotoma⁹⁷. Če bi bila torej povlečena z eno stranico vzporedna črta, tedaj bi nekomu ob pogledu na lik takoj postalo očitno, zakaj je tako⁹⁸. Zakaj na splošno velja, da je v polkrog včrtan kot pravi kot? Zato, ker če so tri črte enake, in sicer je osnovna črta dvojna in iz sredine osnovnice navpično postavljena enojna, tedaj je na pogled lika razvidno za tistega, ki pozna predhodno postavko⁹⁹. Potemtakem je razjasnjeno, da se stvari, ki bivajo v možnosti /30/, odkrivajo s prevajanjem v dejanskost¹⁰⁰; vzrok za to je v tem, da je mišljenje geometra dejanskost: tako možnost izhaja iz dejanskosti, in zaradi tega ljudje spoznavajo stvari s tem, da jih proizvajajo¹⁰¹ (po nastanku je namreč sama dejanskost po številu¹⁰² kasnejša).

10. poglavje: Bistvo resnice; bit in resnica, resnica in zmota¹⁰³

1051a34 Ker pa se bivajoče in nebivajoče enkrat izrekata glede na like naznanil ($\kappa\alpha\tau\eta\gamma\omicron\rho\acute{\iota}\alpha\iota$) stvari, nato pa glede na zmožnost ali dejan-/[1051b]

⁹⁶ 1051a 22: $\tau\grave{\alpha}\ \delta\iota\alpha\gamma\rho\acute{\alpha}\mu\mu\alpha\tau\alpha$ niso le slike ali liki. Da je ta izraz temelj Aristotelove filozofije matematike, je pokazal zlasti M. Božovič, »Elementa galilejske epistemologije«, v: *Od Galileja do Platona*, Ljubljana, Analecta 1985, str. 50sl.

⁹⁷ Stalni Aristotelov primer: prim. APr. 48a36 in APo. 73b31.

⁹⁸ Različica: »tedaj bi bil nauk očit en vsakomur, brž ko bi videl lik«; gre za geometrični dokaz, ki je izveden pri Evklidu, Elementi I, 32. Aristoteles je ta teorem poznal že v njegovi »evklidski« obliki!

⁹⁹ Dokazni postopek za še en geometrični teorem, prim. Evklid, III, 317. Evklidovi »Elementi« niso prevedeni v slovenščino niti za pokušino.

¹⁰⁰ Bonitz: *perducta ad actum potentia*; prim. še *Nikomahova etika*, 1170a16.

¹⁰¹ Tu je izvor Vicovega aksioma: *verum et factum convertuntur*.

¹⁰² 1051a32: »po številu« je posamezno, ker je števno kot poedinka, individuum.

¹⁰³ To poglavje se vrača na vprašanje resnice in zmote ter biti kot resnice, o čemer je Aristoteles deloma razpravljal v V. knjigi »Metafizike«, E 4. Temu poglavju so dala

skost teh naznanil ali njihovih nasprotij, medtem ko pa je bivajoče [v najpristnejšem smislu]¹⁰⁴ (τὸ δὲ κυριώτατα ὄν) resnica ali zmota (ἀληθές ἢ ψεῦδος)¹⁰⁵, le-to pa je glede na stvari odvisno od njihovega stanja sestavljenosti ali razčlenjenosti (συγκείσθαι ἢ διρησῆθαι), tako da je v stanju resnice (ἀληθεύει) tisti, ki o razčlenjenem meni, da je razčlenjeno, in o sestavljenem, da je sestavljeno, medtem ko je v zmoti tisti, katerega domnevanje je v nasprotnem stanju, kakor je stanje stvari (πράγματα)¹⁰⁶, se zastavi vprašanje, kdaj biva ali ne biva to, kar tu imenujemo 'resnično' ali 'napačno'? Treba je namreč razmotriti, kaj s tem povemo. Ti namreč gotovo nisi svetlolas¹⁰⁷ zaradi tega, ker si mi zamišljamo, da si ti resnično svetlolas, temveč zaradi tega, ker si ti svetlolas, smo mi, ki to izrekamo, v resnici. –

1051b9 Če pa so tedaj nekatere stvari vedno sestavljene in ni mogoče, da bi jih raz-/10/ členili, druge pa so vedno razčlenjene in ni mogoče, da bi jih povezali, in če spet nekatere dopuščajo oba nasprotna načina, saj biti (τὸ εἶναι) pomeni biti povezan in biti eno (ἔν εἶναι), nebit pa ne biti povezan in biti mnogo stvari: potemtam glede prigodnih stvari (ἐνδεχόμενα) eno in isto mnenje¹⁰⁸ ter ena in ista izpovedba more postati napačna in resnična, tako da se more pripetiti, da smo sedaj v resnici, drugič pa v zmoti; toda z ozirom na stvari, ki ne morejo biti drugačne, kakor so, ne moreta isto mnenje in govor postati zdaj resnica, drugič pa zmota, temveč so vedno ene in iste trditve resnične in napačne.

1051b17 Kaj pa je tedaj glede nesestavljenih stvari¹⁰⁹ (ἄσύνθετα) bit (τὸ εἶναι) ali nebit in resnica ali zmota? Stvar te vrste namreč ni sestavljena, tako da bi bivala, kadar bi bila sestavljena, toda ne bi bivala, /20/ kadar bi bila razdeljena, prav kakor pravimo, da je les bel ali prekotnica nesoizmerljiva: prav tako pa nadalje niti resnica in zmota ne bosta prisotni na

novo luč Heideggrova predavanja »Logika, Vprašanje o resnici«, prim. GA 21, str. 174-176. Prim. o tem V. Kalan, Heidegger in Aristoteles, *Phainomena*, V, št. 15-16, (1996), str. 150. Aristotelovo teorijo resnice je prevzel Tomaž Akvinski in jo razvil v smeri realizma resnice: *Esse rei, non veritas ejus, causat veritatem intellectus*, *Summa theologiae* Ia, qu XVI, art. 1.

¹⁰⁴ Izloča Ross – Ross II, str. 274-5; 1051b1: Heideggrov prevod se glasi »od vsega najbolj samolastno bivajoče« (das allereigentlichste Seiende).

¹⁰⁵ Heideggrov prevod: »odkritost in zakritost«.

¹⁰⁶ Bonitz: Resnica je v tem, da se mišljenje samo izenači naravi stvari; prim. Int. 19a33: *lógoi = prágmata*.

¹⁰⁷ Različica: »bel«.

¹⁰⁸ Doksa je sodba, mnenje, opinatio (Bonitz), ki je na sredi med scientia, znanostjo in ignorantia, nevednostjo; prim. tudi Platon, Simposion, 202a in APo. 89a2.

¹⁰⁹ O nesestavljenih stvareh prim. De An. Γ. 430a26 – *nósis ton adiairéton* in *O duši*, (1993), str. 213.

enak način kakor pri sestavljenih stvareh. Ali pa prav kakor niti resnica ni taista ($\tau\acute{o}\ \alpha\upsilon\tau\acute{o}$) pri enostavnih in sestavljenih stvareh, tako tudi bit ni taista, temveč je glede nesestavljenega resnica ali zmota sedaj tole: dotakniti se ga in ga izrekati ($\theta\upsilon\gamma\epsilon\acute{\iota}\nu\ \kappa\alpha\acute{\iota}\ \phi\acute{\alpha}\nu\alpha\iota$)¹¹⁰ je resnica (ni namreč isto izjava in izrek¹¹¹), nevednost pa je ne doseči ga (glede bistva ($\tau\acute{o}\ \tau\acute{\iota}\ \acute{\epsilon}\sigma\tau\iota$)) ni mogoče biti prevaran drugače kakor po naključju; podobno pa je tudi z ozirom na nesestavljene bitnosti: tudi glede njih namreč ni mogoče biti prevaran, in vse te bitnosti so v dejanskosti, ne v možnosti, saj bi tedaj nastajale in propadale; zdaj pa bivajoče samo po sebi ($\tau\acute{o}\ \delta\upsilon\nu\ \alpha\upsilon\tau\acute{o}$)¹¹² ne nastaja niti ne pro-/30/ pada¹¹³, saj bi moralo nastati iz nečesa; – tedaj pa glede vseh tistih stvari, ki so prav kakor neka bit in v dejanskosti ($\acute{o}\pi\epsilon\rho\ \acute{\epsilon}\acute{\iota}\nu\alpha\acute{\iota}\ \tau\iota\ \kappa\alpha\acute{\iota}\ \acute{\epsilon}\nu\epsilon\rho\gamma\epsilon\acute{\iota}\alpha$), ni mogoče biti prevaran¹¹⁴, temveč jih je mogoče samo ali misliti (voeĩv) ali ne: glede teh stvari se zastavlja samo vprašanje o bistvu, [ne pa]¹¹⁵ ali so takšne ali ne);

1051b 33 toda glede biti kot resnice in nebiti, ki je zmota, je z ene strani tu resnica, če je tu povezanost, in zmota, če ni te povezanosti; toda z druge strani eno, če je res ravno bit ($\acute{\epsilon}\acute{\iota}\pi\epsilon\rho\ \delta\upsilon\nu$), biva na ta način, /**[1052a]** če pa ne biva na ta način, ne biva; resnica pa je v tem, da te stvari mislimo; zmota pa tu ne obstaja niti prevara, temveč nevednost, toda ne takšna, kakor je slepota: to bi bilo namreč primerljivo s slepoto, ako nekdo sploh ne bi imel miselne zmožnosti.

1052a 4 Očividno pa je tudi, da glede negibljivih stvari, ako kdo predpostavlja negibljive stvari ($\acute{\alpha}\kappa\acute{\iota}\nu\eta\tau\alpha$), ni mogoča prevara glede na čas kdaj. Če si na primer o trikotniku zamišljamo, da se ne spreminja, tedaj si ne bomo mogli zamišljati, da včasih ima vsoto kotov dva prava kota, včasih pa ne (tedaj bi se namreč spreminjal), marveč moremo samo meniti, da nekaj ima neko lastnost, nekaj pa ne, na primer, da nobeno sodo število ni praštevilo, ali da nekatera so, nekatera pa ne; toda z ozirom na to, kar je številčno eno, ne moremo meniti niti /10/ tega: ne bomo si namreč mogli nadalje zamišljati, da nekatera so to, druga pa ne, temveč bomo tu nujno ali v resnici ali pa v zmoti, ker ta stvar vedno biva na tak način.

Prevedel dr. Valentin Kalan

¹¹⁰ O tem, da um enostavne bitnosti dojema z dotikom, tangendo, prim. tudi A. 1072b21

¹¹¹ 1051b 25: $\phi\acute{\alpha}\sigma\iota\varsigma$; prim. še zgoraj 1041a 15 ter V. Kalan, 1976, op. cit. str. 393.

¹¹² Ross. »the pure form«.

¹¹³ Prim. Z. 1033b17.

¹¹⁴ Prim. Z. 1041a 15.

¹¹⁵ Bonitzova konjektura.